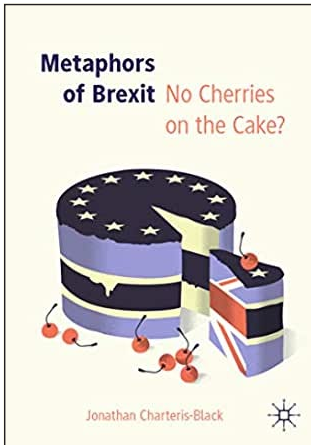

Recensións
Reviews

CHARTERIS-BLACK, Jonathan (2019). *Metaphors of Brexit. No Cherries on the Cake?* Palgrave Macmillan. xvi + 337 páxinas. ISBN 978-3-030-28768-9

O profesor da University of the West of England, Bristol, Jonathan Charteris-Black publicou en 2019 un extenso traballo no que analiza as metáforas utilizadas na campaña pola saída do Reino Unido da Unión Europea, o moi coñecido Brexit, con material recollido durante os anos 2016-2018. A obra, segundo indica o autor no prólogo, analiza e explica por que o discurso dos que pretendían marchar foi máis convincente ca aquel daqueles que pretendían permanecer na UE polo hábil uso dunha combinación de metáforas, alegorías e símbolos que motivaron respostas emocionais e xuízos morais.

Jonathan Charteris-Black preséntanos un traballo baseado nunha aproximación retórica da metáfora, denominada *Critical Metaphor Analysis* ('Análise crítica da metáfora'), que se alicerza na lingüística de corpus, a lingüística crítica e a semántica cognitiva¹, debedora polo tanto dos traballos de Lakoff na década de 1990².

A obra está dividida en 10 capítulos que comentamos a seguir:

O capítulo 1 titulado *Cherries on the Cake?* está dedicado a describir os conceptos básicos (*source domains*) sobre os que se constituíron as metáforas que utilizaron tanto os defensores da permanencia do Reino Unido na Unión Europea (*Remainers*) coma os que pretendían, e conseguiron, unha saída (*Leavers*): pastel (*cake*), cereixa, guinda (sobre o pastel) (*cherry*), freo de emerxencia (*emergency brake*) e divorcio (*divorce*). Neste capítulo inicial tamén se presentan as fontes (Twitter, artigos de prensa, discursos políticos) e os datos que serviron para a análise dende 2016 a 2018. Defínense os conceptos do modelo da Análise crítica da metáfora (*Critical Metaphor Analysis*) que van orientar toda a análise e que son os seguintes:

- *Frames e Framing* (cadro e encadramento): encadrar algo implica a creación de representacións subxectivas. Cando estas representacións se repiten crean marcos ou cadros, que son esas representacións iniciais institucionalizadas que acaban converténdose en ideoloxías. Estes marcos conceptuais salientan algunhas características da realidade fronte a outras e constitúen perspectivas morais baseadas en metáforas e alegorías que constitúen diferentes *escenarios*.

- *Allegory and Myth* (alegorías e mitos): unha alegoría defínese nesta obra como unha historia curta que ofrece un comentario ético encuberto que orienta as persoas que len

¹ Véxase o seu libro *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*, Palgrave, 2004.

² Pódese tomar como referencia o seu artigo de 1995 «Metaphor, Morality and Politics» en *Social Research*, 62.2 ou seu libro de 1996 *Moral Politics: What Conservatives Know That Liberals Don't* (University of Chicago Press).

ou escoitan para se comportaren dunha maneira determinada perante unha cuestión de tipo moral. Esta base ética e moral fai a alegoría superior ó mito para describir os marcos que se crearon arredor do Brexit.

- *Scenarios* (escenarios): as alegorías poden crear diferentes escenarios, segundo sexa o razoamento moral que se aplique. O autor exemplifica coa alegoría do Titanic, que pode crear dous escenarios diferentes: nun, Gran Bretaña é o barco que se afunde se sae da UE; noutro, o Titanic é a UE e Gran Bretaña é o bote salvavidas que ofrece mellores oportunidades de supervivencia.

- *Scripts* (guións): defínense como unha secuencia predicible de feitos que crea un modelo esperable, estereotipado, nunha determinada situación moi ben coñecida. Asumir que algo se vai producir dunha determinada maneira condiciona a nosa experiencia. O autor sinala que se creou un «guión» sobre os conceptos de matrimonio e divorcio, aplicados á parella Gran Bretaña-Unión Europea, cando se comezaron as negociacións para o Brexit.

- *Keywords* (palabras chave): son as palabras que teñen unha alta frecuencia nun discurso particular.

- *Embodied Simulation* (simulación corporizada): as alegorías, as metáforas, os marcos e os escenarios adquiren os seus intensos efectos persuasivos a través das simulacións corporizadas, que empregan as experiencias previas que temos sobre o mundo e o corpo para interpretar o coñecemento novo. Charteris-Black baséase na teoría da “simulación corporizada” (*Embodied Simulation*) desenvolvida polo neurofisiólogo italiano Vittorio Gallese, unha teoría que trata aspectos da cognición social e que defende que o coñecemento das accións dos outros, das súas intencións e sentimentos non se fai a través do razoamento conceptual senón por medio da simulación dos feitos observados por medio das neuronas espello.

No capítulo 2 revisase o léxico empregado no Brexit, especialmente os neoloxismos acuñados durante a campaña, e como condicionaron os resultados dela. Explotáronse as posibilidades de innovación morfolóxica da lingua inglesa (composición, derivación e truncamento, especialmente acrónimos) para crear palabras como *Brexit* (que tivo un precedente co *Grexit* referido á hipotética saída do euro de Grecia por motivos ben diferentes), *brexiteer* (que defende o Brexit), *remainiac* (sobre *remain*, permanecer, maníaco da permanencia), *independece day*, *cliff edge* (‘bordo do cantil’), *divorce bill* (‘factura do divorcio’) ou mesmo outras como *remoaner*, sobre *remoan* (con pronuncia semellante a *remain* e co significado de «continuar alguén a se queixar») que influíron negativamente nos resultados dos que apoiaban a permanencia. Tamén se analiza a pregunta do referendo, na que se tentou evitar unha resposta si/non para conceptos como *leave* ou *remain*, xa que a presenza dun verbo ou doutro podía condicionar a resposta, e que acabou conformándose coa presenza dos dous verbos *leave* e *remain* que había que escoller. Especialmente interesante neste capítulo son as referencias á obra do psicólogo Jonathan³ sobre os fundamentos morais da política (intuición moral e razoamento moral),

³ Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People are Divided by Politics and Religion*. New York: Pantheon Books.

que levan o autor a afirmar que os argumentos morais a prol da saída do Reino Unido foron máis convincentes cós usados por aqueles que desexaban a permanencia. O modelo de Haidt, empregado para a análise política da sociedade estadounidense, establece 6 fundamentos diferentes para os xuízos morais: *Care/Harm* (coidado/dano), o desexo de protexer os outros, especialmente os máis débiles; *Fairness/Cheating* (equidade/engano), baseado no desexo altruístico de facerlles ben ós demais, esperando un trato semellante por parte deles; *Loyalty/Betrayal* (lealdade/traizón), lealdade cara ó grupo co que se identifican os individuos; *Authority/Subversión* (autoridade/subversión), os que seguen a xerarquía son recompensados e os que a desafían, castigados; *Sanctity/Degradation* (santidade/degradación), baseado no rexeitamento da morte ou da descomposición, ou do incesto, considerado unha regra básica da moralidade; *Liberty/Oppression* (liberdade/opresión), que anima a xente a unirse para combater o tirano, sexa unha persoa ou grupo. Charteris-Black identifica estes seis fundamentos con metáforas, alegorías, marcos e escenarios do Brexit (p. 61) e chega á conclusión de que os partidarios da permanencia na UE utilizaron unicamente dúas fundamentacións, a de *Care/Harm* e a de *Fairness/Cheating*, mentres que os partidarios da saída utilizaron as 6 descritas, feito que lles permitiu manexar un conxunto máis rico de metáforas, alegorías e símbolos que «acenderon» as intuicións morais dos seus posibles seguidores e que fixeron máis efectiva a comunicación das súas ideas, algo que os levou ó triunfo.

No capítulo 3 analízanse dous marcos importantes: o de «patriotismo e nación», lealdade e traizón no modelo de Haidt, e o de «desconfianza e traizón». O primeiro serve para salientar a pertenza a unha nación e o amor por ela e o segundo define un marco de traizón, exercida polo grupo, a esa nación ó que hai que se opoñer como grupo. Créase un antagonismo claro entre «nós», partidarios do Brexit, e «eles/elas», partidarios da permanencia, unha división que se corresponde con dúas das fundamentacións morais de Haidt: *Loyalty/Betrayal* e *Sanctity/Degradation*. Exemplifícase cos discursos políticos de Jacob Rees-Mogg, deputado do Partido Conservador, moi activo na defensa da saída da UE, que utiliza estes marcos xunto co de *Authority/Subversión* e unha mestura dun estilo profético e apocalíptico.

No capítulo 4 explórase o marco denominado «guerra e invasión» que desenvolveu dous escenarios, o da «nación soberana», baseado na idea de que a democracia e autoridade británicas deben ser preservadas da ameaza da burocracia comunitaria, e o de «nación invadida», apoiada na intuición moral de que a «nación» británica estaba sendo ameazada por influencias culturais externas de grupos minoritarios, pola propia Comisión Europea ou por grupos terroristas. Estes marcos relaciónanse coas fundamentos morais de *care*, *loyalty*, *authority* e *sanctity* (especialmente o primeiro escenario) e cos de *harm*, *betrayal*, *subversión* e *degradation*.

No capítulo 5 o autor dedícase a explorar algunhas metáforas, no marco teórico da súa Análise crítica da metáfora, como (1) «as fronteiras son colectores», coa que se salienta que os que apoian (o Brexit) están «dentro do colector» e que os opoñentes están «fóra do colector» (metáforas baseadas na fundamentación moral de *Loyalty/Betrayal*); (2) «os colectores son espazos delimitados» (*Liberty/Oppression*); e (3) «a política é un xogo».

As metáforas dos colectores poden ser construídas tanto dunha maneira positiva —un espazo cerrado (a nación británica) é seguro— coma negativa —os espazos cerrados (a UE) restrinxen a liberdade—. A metáfora da «política é un xogo» está baseada tamén na fundamentación moral de *Fairness/Cheating* e pode ser construída, coma as anteriores, dunha maneira positiva (abranque conceptos como os de competición, destreza, estratexia) ou negativa, xa que o «xogo» se opón á idea xeral de como unha sociedade debe ser gobernada.

O capítulo 6 está dedicado a analizar as metáforas empregadas por Boris Johnson, que demostrou un excelente dominio dos marcos creados para o Brexit e especialmente unha especial habelencia para manexar metáforas relacionadas coa cognición corporizada, a través do marco da «nación é un corpo» que sente dor e sofre. Esta corporización posiblemente estea baseada na súa propia biografía (Johnson tivo unha educación moi estrita). Tamén se salienta o uso da metáfora «os colectores son espazos cerrados» e do humor nun discurso que está conectado con todas as fundamentacións morais de Haidt.

No capítulo 7 explórase o marco da «nación como familia», que pode levar a unha interpretación nacionalista e o da «nación como unha persoa», que describe unha postura máis internacionalista, xa que as persoas se relacionan entre si, marcos que serviron para categorizar outros países como «familiares», «amigos», «veciño», «matóns de colexio» ou «membros do club». Ambos marcos están relacionados coas fundamentacións de *Care/Harm*, ou *Loyal/Betrayal* pero o de «nación como familia» pode relacionarse tamén co de *Authority/Subversion*.

O capítulo 8 describe o marco do «matrimonio e o divorcio», especialmente na súa formulación temperá como «matrimonio de conveniencia» que contribuíu decisivamente ó divorcio final. Coméntase tamén que os partidarios da permanencia na UE asumiron o marco que considera as relacións internacionais como persoais ó falaren da «factura do divorcio».

No capítulo 9 discútense como as metáforas sobre animais son adecuadas para razoamentos morais sobre temas políticos. Nun marco «humano como animal» atribúenselles ós humanos características propias dos animais, sempre con tendencia á hipérbole. No marco «animais coma humanos» os humanos atribúenlles ás súas mascotas as súas propias visións sobre o Brexit. Neste marco utilízanse ferramentas audiovisuais para difundir mensaxes que supostamente enuncian as mascotas, mensaxes cheas dunha carga emocional moi grande, algo que serve tamén de protección para as críticas, xa que é pouco aquelado criticar o que di un can ou un gato, por exemplo. As metáforas sobre animais levan ás intuicións morais que non precisan reflexión: algo está ben porque parece que está ben e unha mascota transmite esa sensación de rectitude. Tamén se utilizan as metáforas de animais porque activan moi doadamente o coñecemento previo adquirido a través dos contos populares, os mitos e as alegorías. A visión sobre os animais está inserida nun modelo cultural denominado «a gran cadea do ser» que, de maneira xerarquica, estrutura a relación entre seres divinos, humanos, animais, vexetais e a materia inorgánica. As metáforas xorden pola atribución de características dun nivel superior ou inferior nesa xerarquía. Ademais, os valores positivos nestas metáforas están

atribuídos a animais que viven en lugares afastados (león, elefante, tigre) e os negativos ós que viven acaroados (porco, rata, lobo). Así os *leavers* definen Gran Bretaña coma un león que roxe ou que se mantén erguido (durante 1000 anos sen o apoio de Bruxelas) e a Cameron, que apoiou a permanencia, coma unha «rata sucia e mentirosa» (p. 278). Os *remainers* cualifican os seus opoñentes como «ovellas» submisas que seguen o seu líder sen reflexión. Os partidarios da saída utilizan máis as metáforas sobre animais (gato gordo, can, mono, porco, ovella, dragón, cabra, parasito, serpe) para referirse ós seus opoñentes. Moitas das referencias políticas a animais están baseadas en alegorías. Unha alegoría proporciona un relato cunha base moral, no que primeiramente se transfiren calidades humanas ós animais e logo revértense de novo ós humanos coma se fosen dos propios animais. Así nacen fraseoloxismos alegóricos como *cabalo de Troia*, *lobo coa pel de cordeiro*, *smell a rat* (‘cheirar a peixe’), *snake oil salesman* («vendedor de aceite de cobra», aquel que engana outra persoa para conseguir diñeiro), *lágrimas de crocodilo*, *ratas que abandonan o barco*, *cobra na herba* etc.). Todos estes fraseoloxismos fan uso da fundamentación moral do «engano e da deslealdade», algúns cunha implicación cultural moi forte coma a *serpe* (representación do Demo) ou as ratas, transmisoras de enfermidades que, ademais, estragan os alimentos.

O capítulo 10 está baseado na discusión sobre diversas metáforas empregadas na campaña do Brexit e téntase escoller a máis importante. Para os partidarios da saída a metáfora «os colectores son espazos pechados», con dous escenarios tanto o da seguridade coma o da opresión (especialmente este segundo), converteuse en dominante, asociada á idea da liberdade que saír da UE lle daría á Gran Bretaña. Para os partidarios da permanencia, a idea xeral de «incompetencia» sempre quedou salientada. Esta metáfora, despois da vitoria do abandono, cando Gran Bretaña estaba mergullada nunhas duras negociacións para materializar a saída, evolucionou cara á idea dun «pecado orixinal» cheo de estupidez, que lle está a causar un dano enorme ó país, un dano autoinfrinxido. Con certo humor negro, relaciónase isto coa educación dos líderes pro-Brexit, educados nun sistema educativo elitista que permitía os castigos físicos. Nesta mesma época pos-referendo, despois da euforia inicial dos gañadores, as metáforas sobre «estar atrapados» volveron xurdir. Para rematar, Charteris-Black reflexiona sobre a condición humana, complexa, chea de matices, baseada moitas veces na querenza polo coñecido, no medo polo descoñecido e quizais na nostalxia. Esta condición humana está na base de todas as metáforas que foron xurdindo ó longo deste doloroso proceso de separación política.

Remata a obra cun interesante e moi práctico «Metaphor Brexicon», un glosario onde aparecen as metáforas asociadas ó Brexit, coa indicación, nos casos de forte ideoloxización, de que a expresión está asociada ós partidarios da permanencia ou da saída ou se ten un carácter neutral.

Estamos perante, sen dúbida, dun dos libros que con máis detemento analiza o papel da lingua, concretamente das metáforas empregadas nos diversos discursos, no longo proceso de abandono da Unión Europea por parte da Gran Bretaña. Proporciona un marco teórico e unha detallada análise das metáforas, baseada nun corpus moi amplo, e demostra que foron utilizadas como armas contra o contrario, especialmente polos defensores da

saída da Unión. É unha obra interesante, xa que demostra unha vez máis o poder da lingua cando é utilizada con habelencia, e será ben aproveitada por lingüistas en xeral, analistas do discurso e, por suposto, estudosos da metáfora. O tema das metáforas do Brexit produciu unha serie de traballos salientables en forma de libros, artigos académicos ou na prensa⁴ pero hai que recoñecer que este de Charteris-Black quizais sexa o máis extenso e completo polo que recibiu atención dos especialistas en varias recensións.

Xosé María Gómez Clemente

Universidade de Vigo

<https://orcid.org/0000-0003-3757-5708>

⁴ Destacamos entre outros os de Pauline Rodet «Metaphor as the Distorting Mirror of Brexit: A Corpus Based Analysis of Metaphors and Manipulation in the Brexit Debate» en *Studies in Linguistics and Discourse Analysis* (2020, vol.5 *Metaphor we manipulate with*); o de Iván Morales, «Conceptual Metaphors and Brexit» en *Revista de linguas para fines específicos*, Vol. 25, 1. 2019 ou o de Alberto Godioli e Ana Pedrazzini, «Falling stars and sinking ships: Framing and metaphor in cartoons about Brexit» en *Journal of European Studies*, 2019 (Vol. 49, 3-4).